

LUPATI GLAVOM O ZID – DEFINIRANJE FRAZEMA I FRAZEMI SA SASTAVNICOM ‘GLAVA’ U HRVATSKOM JEZIKU I NJIHOVI EKVIVALENTI U ENGLESKOM I ŠVEDSKOM

*Zvonimir Novoselec **

Filozofski fakultet, Zagreb

U radu se daje definicija frazema unutar švedske frazeologije i kratak pregled dosadašnjih frazeoloških istraživanja. Promatraju se i frazemi sa sastavnicom ‘glava’ u hrvatskom jeziku te njihovi ekvivalenti u engleskom i švedskom na temelju kojih se utvrđuju tematski koncepti i motiviranost spomenutih frazema na temelju osnovnih postavki kognitivne lingvistike.

Ključne riječi: frazem, ekvivalent, kognitivna lingvistika, motivacija, metafora, metonimija, hrvatski jezik, engleski jezik, švedski jezik

0. UVOD

Frazeologija je relativno mlada lingvistička disciplina koja se počela razvijati tek kad su lingvisti počeli poklanjati veću pozornost leksiku i leksičkim strukturama. U ovom ćemo se članku usredotočiti na definiranje frazema u švedskoj frazeologiji, budući da o frazemima unutar hrvatske i angloameričke frazeologije već postoje brojni radovi koji ih definiraju i opisuju. Međutim, u hrvatskoj frazeološkoj literaturi do sada se vrlo malo govorilo o švedskoj frazeologiji (Novoselec, 2003, 2007; Novak Milić, 2005; Antunović, 2007.).

Nakon nekoliko napomena o osnovnim postavkama kognitivne lingvistike i kognitivne frazeologije, pokazat ćemo na primjerima frazema sa sastavnicom ‘glava’ i njihovim ekvivalentima razne tipove ekvivalencije. Očekujemo relativno visok postotak frazeološke ekvivalencije na temelju koje ćemo grupirati frazeme oko konceptata i utvrditi njihovu motivaciju iz perspektive kognitivne lingvistike te je iskoristiti kao mali uzorak na kojem ćemo uočiti univerzalnost među jezicima, a koja se zasniva na konceptualnim metaforama, metonimijama i konvencionalnom znanju.

1. FRAZEMI U OKVIRIMA ŠVEDSKE FRAZELOGIJE

Proučavanjem frazema kao jednog od oblika složenih leksičkih jedinica švedski lingvisti počeli su se baviti 1970-ih. U okvirima leksikologije počeli su istraživati razne oblike ustaljenih sklopova riječi, uključujući i frazeme, te su ih prvo nazivali 'leksikaliziranim frazama' (Anward i Linell, 1976). Kao bitna obilježja takvih fraza navodili su stabilnost i nepromjenjivost strukture, činjenicu da značenje 'leksikalizirane fraze' ne proizlazi iz značenja pojedinih sastavnica te poseban tip švedskog akcenta koji je uobičajen za složenice, tzv. 'sammanfattnings accent'.¹

Međutim, pod tim terminom uključivali su i ono što bi se u hrvatskoj frazeologiji smatralo frazeologijom u širem smislu, kao što su primjerice tekstualni konektor *å andra sidan* ('s druge strane'). Termini kojima su se nazivali takvi leksički sklopovi mijenjali su se tijekom godina², no 80-ih se ustalio termin 'idiom' te se počinje govoriti o problemu frazeografske obrade frazema (Svensén, 1987; Sköldberg 2001). Ugledni švedski frazeolozi i frazeografi su 90-ih zadržali termin 'idiom' (Clausen i Lyly, 1994; Sköldberg, 2004) te njime podrazumijevaju frazeme u užem smislu. E. Sköldberg, ugledna švedska frazeologinja, ovako definira frazem: „Prototipni idiom institucionalizirani je sklop leksičkih jedinica koje kao cjelina tvore sintaktičku strukturu čija primarna funkcija nije gramatička ili konektorska, a sintaktički funkcionira kao dio rečenice ili surečenice, ima relativno čvrstu strukturu, a preneseno značenje joj ne proizlazi iz značenja pojedinih sastavnica koji je čine.“ (Sköldberg, 2004:29)

Dosadašnja frazeološka istraživanja švedskoga jezika uglavnom su se bavila frazeografijom (Clausén 1993, 1996; Calusén i Lyly, 1994; Sköldberg, 2001), varijacijama i modifikacijama frazema (Sköldberg, 2002, 2004), a nešto manje usvajanjem frazema (Lindfors Viklund, 1991), problemom prevođenja (Sköldberg, 1997) i podrijetlom frazema (Friedländer, 1956, Swahn, 2000). Koliko je nama poznato, dosad nema značajnijih radova koji se unutar švedske frazeologije isključivo bave kognitivnim pristupom frazemima, nego je takav pristup u radovima indirektno prisutan (Lindfors Viklund, 1991.).

2. KOGNITIVNA FRAZELOGIJA

Razvojem kognitivne lingvistike mijenja se i tradicionalni pogled na frazeme koji frazeme smatra nekompozicionalnim jezičnim strukturama (Menac, 2007; Fink, 2002; Makkai, 1972; Weinreich, 1969; Anward i Linell, 1976; pa danas možemo govoriti i o kognitivnom pristupu frazemima temeljenom na osnovnim postavkama kognitivne lingvistike i kognitivne semantike.

Kognitivna lingvistika tvrdi da jezik i jezične jedinice ne možemo promatrati izdvojeno od govornika i konteksta kulture u kojoj se koriste, odnosno da značenje odražava znanje i o jeziku i o svijetu te znanje temeljeno na iskustvu govornika (Lakoff, 1987). Štoviše, neka znanja su izrazito shematična i univerzalna te motiviraju značenje jezičnih jedinica i to ne samo leksičkih, nego i gramatičkih (Langacker, 1987).

Kognitivna frazeologija i psiholingvistička istraživanja ističu da je većina frazema

motivirana. Motivacija frazema proizlazi iz znanja o jeziku i znanja o svijetu, odnosno do nje dolazimo konceptualnim metaforama, metonimijama i konvencionalnim znanjem koje koristimo kao kognitivne mehanizme pri razumijevanju frazema (Lakoff, 1987; Gibbs i O'Brien, 1990; Gibbs, 1994; Kövecses, Szabo, 1996). Johnson tvrdi da „ne postoji aspekt ljudskog razumijevanja koji je neovisan o prirodi ljudskog organizma“ (Johnson, 1987:209; prijevod Z. N.), a zajedno s Lakoffom tvrdi da ‘smo svi mi fizička bića odvojena od ostatka svijeta kožom i da iskustveno doživljavamo svijet oko sebe. Stoga je svatko od nas spremnik (...) koji fizičke predmete promatra kao spremnike.’ (Lakoff i Johnson, 1980:29). Logično je zaključiti da je ljudsko tijelo jedna od konkretnijih domena putem koje bolje shvaćamo apstraktnije domene. Frazeološki fond triju jezika kojima se bavimo u ovome radu obuhvaća frazeme koji sadrže dio tijela, odnosno ‘glavu’, kao jednu od sastavnica. Među frazemima hrvatskog i engleskog jezika može se naći puno frazema koji kao svoju sastavnicu imaju neki dio tijela. Tomu u prilog govore i proučavanja frazema sa somatizmima u švedskom jeziku. S. Niemi (2004) tvrdi da su i u švedskom najbrojniji frazemi koji kao jednu od sastavnica imaju neki dio ljudskog tijela što ukazuje na antropomorfno poimanje svijeta. Pokazat ćemo oko kojih se tematskih koncepata grupiraju ti frazemi u hrvatskom, odnosno njihovi potpuni frazeološki ekvivalenti u engleskom i švedskom. Konvencionalni jezični izrazi, u ovom slučaju frazemi, prizivaju određene koncepte, a konceptualnim metaforama povezujemo dvije domene znanja, odnosno koncepte unutar jedne domene ako govorimo o metonimiji. Grupiranjem frazema oko koncepata i prikazom kognitivnih mehanizama (konceptualne metafore i metonimije te konvencionalno znanje) pokušat ću pokazati da je većina frazema sa sastavnicom ‘glava’ motivirana te da se na temelju frazeoloških ekvivalenata u engleskom i švedskom može uočiti ista motiviranost, a samim time mogu se postaviti temelji o univerzalnim jezičnim pojavnostima u ta tri jezika. Motiviranost ćemo temeljiti na konceptualnim metaforama i metonimijama koje navode Lakoff i Johnson (1980) te Lakoff i Kövecses (1987).

3. FRAZEMI SA SASTAVNICOM GLAVA I NJIHOVI EKVIVALENTI U ENGLSKOM I ŠVEDSKOM

2.0. KORPUS. Korpus koji smo prikupili sadrži 55 frazema sa sastavnicom ‘glava’ u hrvatskom i njihovih ekvivalenata u engleskom i švedskom. Kao polazišni izvor za hrvatske frazeme koristili smo *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003) i *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* (1982). Treba napomenuti da se u članku ne navodi iscrpan popis svih frazema koje možemo pronaći u tim rječnicima. Povodili smo se suvremenošću i razgovornim jezikom, pa smo na temelju vlastita jezična osjećaja izostavili frazeme koji više nisu u aktivnom leksiku (*naći glavi mjestá, šaliti se glavom*, itd.) Budući da u Hrvatskoj još ne postoji hrvatsko-švedski frazeološki rječnik (niti švedsko-hrvatski), ekvivalente smo tražili u dvojezičnim rječnicima, a rezultate provjeravali u jednojezičnom švedskom rječniku te se oslanjali na vlastitu jezičnu kompetenciju i, što je najvažnije, kompetenciju izvornog govornika švedskoga jezika. Ekvivalente u engleskom jeziku tražili smo u *Hrvatsko-engleskom frazeološkom rječniku* (2008) i dvojezičnim, odnosno jednojezičnim rječnicima.

S obzirom na malen broj frazeoloških izvora, ove ekvivalente ne treba uzimati kao konačne. Popis rječnika nalazi se u Izvorima.

Analizom ćemo pokušati prikazati kakve sve tipove ekvivalencije uočavamo u rječničkim ekvivalentima hrvatskih frazema s ključnom riječi 'glava'.

3.1. EKVIVALENCIJA FRAZEMA

Ekvivalente navedenih hrvatskih frazema u engleskom i švedskom jeziku klasificirali smo na frazeološke i nefrazeološke. U slučaju frazeoloških ekvivalenata zanimala nas je potpuna, odnosno djelomična ekvivalencija. Potpuna ekvivalencija odnosi se na frazeme koji imaju iste formalne korespondente leksema u ciljnom jeziku, istu gramatičku strukturu i više-manje identično značenje. Djelomična ekvivalencija razlikuje se ponajprije u leksičkom sastavu. Očekujemo da će analiza pokazati kako većina frazema u hrvatskom jeziku sa sastavnicom 'glava' ima frazeološki ekvivalent, bilo potpun ili djelomičan.

Prvi stupanj bilo je ustvrditi ima li hrvatski frazem frazeološki ekvivalent. Ako je ekvivalent frazem, gledali smo jesu li sastavnice frazema u ciljnom jeziku formalni korespondenti leksema u izvornom jeziku. Taj tip ekvivalencije označili smo kao tip A. Tip B označava podvrstu ekvivalencije tipa A u kojoj je ekvivalent frazem kojemu je jedna sastavnica leksem 'glava', ali druge sastavnice nisu formalni korespondenti sastavnica koje tvore polazišni frazem. Tip C su frazeološki ekvivalenti u ciljnom jeziku koji se niti jednom svojom sastavnicom ne podudaraju u izrazu s izvornim frazedom, ali su ipak frazemi. I posljednji D obuhvaća nefrazeološke ekvivalente. Primjeri tipova ekvivalencije nalaze se u Dodatku.

Analiza je pokazala da najveći broj ekvivalenata čine frazeološki ekvivalenti i to oni koji kao svoje sastavnice imaju formalne korespondente hrvatskih frazema – Tip A (26 u engleskom i 19 u švedskom). Tip B broji 5 ekvivalenata u engleskom i 7 u švedskom. Tip C 19 ekvivalenata u engleskom i 22 u švedskom, a broj nefrazeoloških ekvivalenata, tip D, broji 5 ekvivalenata u engleskom i 7 u švedskom. Brojke jasno upućuju da je najveći broj ekvivalenata frazeološki od kojih 26, odnosno 19 pokazuju potpunu frazeološku ekvivalenciju.

S obzirom da smo analizom utvrdili velik broj frazeoloških ekvivalenata, smatramo da postoje temelji za pronalaženje univerzalne motivacije frazema, odnosno načina konceptualizacije pojma 'glava'. Namjera članka nije detaljno ispitati motivaciju svakog frazema, nego ustanoviti koji su tipovi motivacije najčešći u hrvatskim frazemima, a zatim i u njihovim frazeološkim ekvivalentima i to ponajprije u tipu A.

4. KONCEPTUALIZACIJA 'GLAVE' I MOTIVACIJA FRAZEMA

Kognitivna frazeologija tvrdi da frazeološko značenje proizlazi iz značenja sastavnica frazema, ali i iz znanja o svijetu koji je kodiran u našem konceptualnom sustavu. Do takvog znanja dolazimo kognitivnim mehanizmima: metaforama i metonimijama i konvencionalnim znanjem, pa se stoga značenja frazema mogu vezati, odnosno tematski grupirati uz

koncepte.³

Najviše frazema možemo povezati s konceptom ‘životne opasnosti’ koja dovodi ili može dovesti do smrti ili konceptom ‘lišavanja života’: *čuvati (sačuvati) <živu> glavu, doći glave komu, koga, glava je u torbi komu (sb risks their head; sätta sitt huvud i pant på), iznijeti (izvući i sl.) živu glavu, koštalo je (koštat će, stajalo je, stajat će) glave koga što, ode glava komu (off goes sb's head; ngns huvud ska rulla), platiti glavom (životom) što (pay for sth with your head (life)), raditi o glavi komu, skinuti/skidati glavu komu, (take sb's head off), skratiti za glavu koga (make sb shorter by a head; bli ett huvud kortare), visjeti nad glavom komu (hang over sb's head; ha ngt hängande över ngns huvud)*. Frazemi su motivirani konvencionalnim znanjem prema kojemu su ljudi često osuđivani na giljotinu, katkad i zbog puke zavisti ili nepoželjnih postupaka, odnosno znanjem i iskustvom da bez glave nema života. Unutar ovog koncepta, jedini frazem u značenju ‘davanja svog života’ odlukom samog govornika jest *dajem (dao bih) glavu*, ali njegovo značenje se ne odnosi na žrtvovanje života kako bismo spasili drugi život, nego je izraz govornikova čvrsta stava, uvjerenja ili povjerenja u drugu osobu. Frazem *držati glavu iznad vode (keep one's head above water; hålla huvudet övanför vattenyta)* motiviran je znanjem o plivanju prilikom kojeg osoba, kako se ne bi utopila, treba držati glavu iznad površine vode. Iako u kontekstu plivanja taj frazem može imati i doslovno značenje, često se koristi i u prenesenom značenju u kojemu bismo i ovaj frazem svrstavali pod tematski koncept ‘život’. Konceptualna metonimija na koje nas upućuje preneseno značenje ‘glave’ u ovim frazemima je GLAVA ZA ŽIVOT.

Velik broj frazema povezan je s konceptom ‘inteligencije’: *fali (nedostaje) komu daska u glavi, misliti (razmišljati) vlastitom (svojom) glavom, mučnuti glavom (use your head; använda knoppen), ne ide u glavu komu što (can't get sth into your head; ha svårt att få ngt i huvudet), nemati <baš> previše u glavi (vara tomt i huvudet)*. Svi frazemi su negativno konotirani i odnose se na nedovoljno inteligentnu osobu, dok švedski frazem sadrži i sastavnicu ‘knoppen’ koja je u švedskom slengu ekvivalent ‘tikvi’ u hrvatskom slengu te time i jače potencira nedostatak inteligencije. Kognitivni mehanizmi ovakvog načina konceptualizacije glave su konceptualna metonimija GLAVA ZA INTELIGENCIJU i metafore GLAVA JE SPREMNIK i IDEJE SU FIZIČKI PREDMETI (npr. *ne ide u glavu komu što*).

Koncept ‘kontrola’ koja se gubi bilo vlastitom ili tuđom voljom također formira frazeološko značenje. U frazemu *biti zaljubljen preko glave (be in love head over heels; vara förälskad hals över huvudet)* riječ je o gubitku kontrole koja nastaje uslijed zaljubljenosti, ali koja je pozitivno konotirana i ne gubi se voljom osobe koja je zaljubljena. Frazem *glava je komu kao bačva (balon)* izriče nemogućnost razmišljanja, a time i upravljanja cijelim tijelom zbog pretjerane konzumacije alkohola jer je glava središte motornih sposobnosti. Konvencionalno znanje o utjecaju alkohola na razum motivira značenje ovog frazema kao i konceptualna metonimija GLAVA ZA KONTROLU. Gubitak kontrole kao rezultat zaljubljenosti uočavamo i u frazemima *izgubiti/gubiti glavu (lose one's head; tappa huvudet)*. Gubitak je u ovom slučaju negativno konotiran i zbog gubitka kontrole koji može imati negativne posljedice za razliku od gubitka koje iščitavamo iz frazema *biti zaljubljen preko glave*.

Konvencionalno znanje o životinjama koje doista mogu trčati ili letjeti kratko vrijeme nakon što doslovno ostanu bez glave (u ovom slučaju muha i kokoš) motiviralo je gubitak kontrole, a time i svake veze s razumom u frazemima *motati se (juriti i sl.) kao muha bez glave* (*run around like a headless chicken; springa som en huvudlös höna*).

Gubitak kontrole koji rezultira pomutnjom razuma, odnosno devijacijom od uvriježenoga ponašanja, a uzrokovan brzom slavom ili uspjehom pokazuje frazem *udarilo je u glavu* komu što (*sth went to sb's head; ngt steg ngn åt huvudet*). Samo u frazemu *ostati hladne glave* (*keep a cool head; hålla huvudet kallt*) kontrola se ipak zadržava. Međutim, u pozadini značenja mnogih frazema vezanih uz ovaj koncept je općeljudsko iskustvo na temelju kojeg se frazeologiziralo znanje o tome da druge osobe vrlo često kontroliraju nama, odnosno našim umom i razumom, a time i postupcima: *izbiti iz glave* komu što (*get sth out of sb's mind; slå ngt ur ngns tankar^A*), *napuniti glavu* komu čime (*put a thing (ideas) into sb's head; sätta ngt i huvudet på ngn*), *puniti komu glavu* čime (*stuff sb's head with sth*), *utuviti/utuvljivati (tuviti, uvrtjeti, zabiti) u glavu* komu što (*beat sth into sb's head; få ngt i ngns huvud*). Na motivaciju upućuju konceptualne metafore GLAVA JE SPREMNIK i IDEJE SU FIZIČKI PREDMETI.

Koncept 'upornosti', vrlo često negativne, odnosno 'tvrdoglavosti', uočavamo u frazemu *ići (htjeti) glavom kroz (kroza) zid* u kojem osoba do te mjere želi učiniti ono što je naumila da hoće proći glavom kroza zid. Vrlo sličan koncept prizivaju i engleski frazem *run your head against the wall* ili švedski *köra huvudet i väggen*, međutim u engleskom i švedskom frazemu osoba od nemoći lupa o zid.

Glavu kao najgornji dio tijela i sjedište uma, a tako i ponosa konceptualiziraju frazemi *glavu gore* <!> (*heads up* <!>; *upp med hakan* <!>) i *uzdignute glave (čela)* (*with your head held high* <up>; *hålla huvudet högt*). Švedski frazem *upp med hakan* <!> pokazuje sliku brade, ali podizanjem brade se podiže i glava, dakle bradu tumačimo kao dio glave, odnosno konceptualnom metonimijom DIO ZA CJELINU.

Koncept 'poniznosti' uočavamo u slikama spuštanja glave, *pognuti glavu*, odnosno savijanja koljena kao dijela slike naklona u engleskom i švedskom frazemu *bend the knee, böja knä*.

Koncept 'kažnjavanja' prizivaju frazemi *dobiti/dobivati po glavi* i *oprati/prati glavu* komu. Švedski ekvivalent ovog frazema je nefrazeološki, *tvåla ngn* (nasapunati koga), ali metaforički pokazuje sliku pranja.

Hotimično izbjegavanje suočavanja s istinom konceptualiziraju frazemi *gurnuti/gurati (zabiti/zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>* (*bury (hide) your head in the sand; sticka huvudet i busken*) u kojem se glava zabija u pijesak, odnosno u grmlje. Istinu možemo izbjeći tako da je niti ne vidimo (oči su na glavi; konceptualna metafora ZNANJE JE GLEDANJE) ili ne čujemo.

Koncept 'dosađivanja' ili 'napora' vežemo uz prekoračenje mjere koja je određena krajnjom točkom glave kao spremnika i tako postavlja granicu koja uzrokuje negativne senzacije ako se prijeđe: *imati preko glave čega* (*be in over your head with sth*), *uvrh glave*. *Popeti se na glavu (navrh glave)* komu vezano je uz znanje o pritisku. Pritisak na glavu kao središte razuma izaziva negativne senzacije mentalnog napora.

Glava je simetrična sastavnica frazema *glavom i bradom* ili *od glave do pete* (*from head to toe; från topp till tå*). Konvencionalno znanje u pozadini motivira frazem činjenicom da osobu, ako je želimo pomno promotriti, prvo pogledamo u oči pa je pogledom pratimo do stopala. Oči su ogledalo duše, a glava je spremnik u kojoj je smješten razum. Sa suprotne strane nalazi se peta kao krajnja točka. Dakle, mogli bismo govoriti i o ikoničkom značenju. Kao simetrična sastavnica frazema *bez glave i repa je što* (*sth has neither head or tail*) konceptualizira ‘red’, a temelji se na konvencionalnom znanju o životinjama koje imaju svoj početak (glavu) i kraj (rep).

Iako je u ekvivalenciji tipa B i C riječ o ekvivalentima koji sadrže formalni korespondent leksema ‘glava’, ali ne i formalne korespondente drugih sastavnica frazema, i među tim ekvivalentima možemo uočiti već spomenute konceptualne metafore i metonimije koje ih motiviraju. Formalni korespondenti su metaforički ili metonimijski povezani s ‘glavom’: *bez glave i repa – utan rim och reson* (*reson-‘razum’*), *izbiti iz glave komu što – slå ngt ur nngns tankar* (*tankar – ‘misli’*), *nemati <baš> previše u glavi – have nothing between the ears* (*between the ears – ‘između ušiju’*). Najčešće metonimijsko preslikavanje je glava-život: *iznijeti (izvući i sl.) živu glavu – escape with your life* (*life – ‘život’*) – *klara sig med livet i behåll* (*livet – ‘život’*); *koštalo je (koštat će, stajalo je, stajat će) glave koga što – sth costs* (*will cost*) *sb their life – ngt ska kosta livet ngn*.

Metonimijska povezanost sastavnice ‘život’ i u engleskom i švedskom sa sastavnicom ‘glava’ ostvarena je konceptualnom metonimijom GLAVA ZA ŽIVOT i s jedne strane otkriva sličnost u motivaciji frazema, a samim tim i opravdava postavke kognitivnih lingvista o univerzalnoj motivaciji frazema koju pripisujemo zajedničkom iskustvu. Razlog zbog kojeg se u tim frazemima ne pojavljuje ‘glava’, vjerojatno je rezultat kulturološke različitosti i razlika u običajima i nasljeđu. Tako smo npr. istu motivaciju uočili u frazemima *pognuti glavu*, odnosno *bend the knee* i *böja knä* u švedskom, ali različita slika naklona u kojoj se osoba naginje savijanjem koljena karakterističnija je za društva koja su duže pripadala ili još uvijek pripadaju monarhističkom uređenju. Za iscrpnije razlike trebalo bi proučiti frazeološki fond u ta dva jezika, ali je očito da se i u frazemima tih jezika očekuje vrlo slična konceptualizacija pojma ‘glave’ i njihova motivacija.

5. ZAKLJUČAK

Frazemima su se švedski lingvisti počeli baviti 70-ih. Danas ih najčešće definiraju kao leksičke sklopove čije značenje ne proizlazi iz zbroja značenja sastavnica. Najveći broj istraživanja uglavnom je vezan uz varijantnost frazema, njihovu stabilnost i frazeografsku obradu.

Temeljem djelomične kontrastivne analize i proučavanjem ekvivalenta, došli smo do zaključka da je najbrojnija ekvivalencija tipa A, odnosno da većina frazema sa sastavnicom ‘glava’ u hrvatskom (55) ima frazeološki ekvivalent sa sastavnicama koji su formalni korespondenti sastavnica hrvatskog frazema (26 u engleskom i 19 u švedskom).

Pokazali smo da se ‘glava’ u frazemima hrvatskog jezika najčešće konceptualizira kao ‘život’, ‘inteligencija’, ‘kontrola’, ‘ponos’, ‘dosađivanje’, ‘poniznost’ i ‘kažnjavanje’ i ‘red’.

Gotovi svi frazemski su negativno ili ironično konotirani. Motivira ih zajedničko iskustvo govornika, odnosno konvencionalno znanje, a iz metaforičke ili metonimijske uporabe sastavnice 'glava' iščitavamo globalne konceptualne metafore i metonimije (npr. GLAVA ZA ŽIVOT, GLAVA JE SPREMNIK, GLAVA ZA MENTALNU SPOSOBNOST). Na temelju frazeoloških ekvivalenata hrvatskih frazema sa sastavnicom 'glava' uočavamo istu ili vrlo sličnu konceptualizaciju i motivaciju i u švedskom i engleskom jeziku što daje naznaku o postojanju iste ili vrlo slične konceptualizacije i motivacije frazema sa sastavnicom 'glava' u tim jezicima. Kako bismo utvrdili sve načine konceptualizacije leksema 'glava' koji se javlja kao sastavnica frazema u engleskom i švedskom, valjalo bi analizirati i frazeme s tom sastavnicom koji nisu obuhvaćeni ovim radom jer naprosto nisu frazeološki ekvivalenti hrvatskih frazema od kojih smo polazili u ovom radu.

IZVORI:

- Bujas, Ž. (1999): *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb, Nakladni zavod Globus.
- Dahl, A., Gustafsson, A. *Jämförande ordbok från serbiska, kroatiska och bosniska till svenska*. Uppsala, Dahls.
- Matešić, J. (1982): *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb, Školska knjiga.
- Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Venturin, R. (2003): *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb, Naklada Ljevak.
- *Norstedts engelsk-svensk/svensk-engelsk ordbok* (1991). Stockholm, Norstedts.
- *Norstedts svenska ordbok* (1991). Stockholm, Norstedts.
- *Norstedts engelska idiombok* (1999). Stockholm, Norstedts Ordbok AB.
- Nussdorfer, A. P. (2000): *Hrvatsko-švedski rječnik*. Zagreb, Sims.
- *Oxford Idioms Dictionary* (2001). Oxford, Oxford university Press.
- *Random House Webster's Unabridged Dictionary* (1999). Version 3.0
- Vrgoč, D., Fink, Ž. (2008): *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik*. Zagreb, Naklada Ljevak.

LITERATURA:

- Anward, J., Linell, P. (1976): *Om lexikaliserade fraser i svenskan*. Lund, Nysvesnka studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning, 77–119.
- Antunović, G. (2007): *Croatian translators' take on Swedish collocations and idioms*. Collocations and Idioms 1: The First Nordic Conference on Syntactic Freezes, Joensuu, Finska: Joensuun yliopisto – University of Joensuu, 27–40.
- Clausén, U. (1993): *Idiom och variation*. Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konfernce om Lekiskografi i Norden 11.–14. maj 1993. Oslo, Nordisk forening for Lekiskografi, 47–52.
- Clausén, U. (1996): *Idiom i bruk*. Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996, Stockholm, Svenska språknämnden, 36–42.
- Calusén, U., Lyly, E. (1994): *Criteria for Identifying and Representing Idioms in a Phraseological Dictionary*. Euralex 1994 Proceedings. Papers submitted to the 6th EURALEX International Congress on Lexicography in Amsterdam, the Netherlands: Amsterdam, 258–262.
- Fink, Ž. (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb, FF Press.
- Friedländer, H. (1956): *Varför säger man så?* Örebro, Littorin Rydén.
- Gibbs, R. W. (1994): *The poetics of Mind. Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gibbs, R. W., O'Brien, J. (1990): *Idioms and mental imagery: the metaphorical motivation for idiomatic meaning*, Cognition 36, 35–68.
- Johnson, M. (1987): *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago-London, The University of Chicago Press.
- Kövecses, Z., Szabo, P. (1996): *Idioms: A View From Cognitive Semantics*, Applied Linguistics 17, 326–335.
- Lakoff, G. (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago-London: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago-London, The University of Chicago Press.

- Lakoff, G., Kövecses, Z. (1987): *The Cognitive Model of Anger Inherent in American English*. Halland, D., Quinn, N. (ur.). Cultural Models in Language and Thought. Cambridge, Cambridge University Press, 195–221.
- Langacker, R. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford, Stanford University Press.
- Lindfors Viklund, M. (1991): *Svenska idiom: ur ett universellt perspektiv*. Göteborg, Nordrapp 7.
- Makkai, A. (1972): *Idiom Structure in English*. The Hague/Paris.
- Menac, A. (2007): *Hrvatska frazeologija*. Zagreb, Knjigra.
- Niemi, S. (2004): *Svenskans kroppsdelidiom ur ett språktypologiskt perspektiv*. Melander, B., Melander, M., Nyström, U., Thelander, M., Östman, C Förhandlingar vid Tjugosjätte sammankomsten för svenskans beskrivning, Uppsala den 25–26 oktober 2000: Uppsala, 246–254.
- Novak Milić, J. (2005): *Oko, uho i nos u hrvatskim i švedskim frazemima*, Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike, 535–549.
- Novoselec, Z. (2003): *Kupiti mačka u vreći/Köpa grisen i säcken (kontrastivna analiza frazema i poslovice)*, Strani jezici 32, 165–178.
- Novoselec, Z. (2007): *Neki elementi obrade frazema u švedskim rječnicima*, Strani jezici 36, 103–108.
- Sköldberg, E. (1997): *Beskrivningsmodell för översättning av idiom från spanska till svenska*. Ingo, R. et al. (ur.) Fackspråk och översättningsteori. Vakki-symposium XVII. Våren 22–23.2. 1997. Vaasa, 300–309.
- Sköldberg, E. (2001): *Lever idiomerna i svenska ordböcker sitt eget liv?* Gellerstam, M. et al. (ur.), Nordiska studier i lexikografi 5. Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 26–29 maj 1999. Göteborg, 344–356.
- Sköldberg, E. (2002): *Idiom, tvetydlighet och kreativa skribenter*. Språk och stil 12, Uppsala: Swedish Science Press, 47–58.
- Sköldberg, E. (2004): *Korten på bordet*. Göteborg: Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning vid Göteborgs universitet.

- Svensén, B. (1987): *Handbok i leksikografi*. Stockholm, Norstedts Tryckeri.
- Swahn, J.-Ö. (2000): *Varför säger vi så?* Stockholm, Prisma.
- Weinreich, U. (1969): *On Semantics*. Labov, William & Beatrice S. Weinreich, Pennsylvania

TIPOVI EKVIVALENCIJE

HRVATSKI	ENGLISKI	TIP	ŠVEDSKI	TIP
bez glave i repa je <i>što</i>	sth has neither head nor tail (bez glave i repa je <i>što</i>)	A	utan rim och reson (bez rime i razuma)	C
biti zaljubljen preko glave	be in love head over heels (biti zaljubljen glavom preko peta)	B	vara förälskad hals över huvud (biti zaljubljen vratom iznad glave)	B
čuvati (sačuvati) <živu> glavu	save one's skin (spasiti kožu)	C	rädda skinnet (spasiti kožu)	C
<da> boli glava	the mind boggles (um je zbunjen)	D	tankar svindlar (misli se vrte po glavi)	D
dajem (dao bih) glavu <da...>	I will bet anything (kladio bih se u bilo što)	D	jag kan ge mig sjutton på det (dao bih 17-icu) ⁶	C
diže se kosa <na glavi> komu <od čega>	sth makes sb's hair stand on one end (diže se kosa <i>komu</i>)	A	det får håret att resa sig på huvudet på ngn (diže se kosa na glavi <i>komu</i>)	A
dobiti/dobivati po glavi	get it in the neck (nose) (dobiti po vratu (nosu))	C	få det på huden (dobiti po koži)	C
doći glave <i>komu</i> (<i>koga</i>)	cost sb their life (stajati života <i>koga</i>)	C	kosta ngn livet (stajati života <i>koga</i>)	C
držati glavu iznad vode	keep one's head above water (držati glavu iznad vode)	A	hålla huvudet ovanför vattenytan (držati glavu iznad površine vode)	A
fali (nedostaje) <i>komu</i> daska u glavi	sb has a tile (screw) loose razlabavio se crijep (vijak) <i>komu</i>	C	ha en skruv lös (razlabavio se vijak <i>komu</i>)	C
glava je kao bačva (balon) komu	have a thick head (imati tešku glavu)	B	vara tung i huvudet (biti teške glave)	B
glava je u torbi <i>komu</i>	sb risks their head (neck) (riskirati glavu (vrat))	B	sätta sitt huvud i pant på (dati glavu u zalog)	B
glavom i bradom	in the flesh (u tijelu)	D	i egen hög person (u vlastitoj visokoj osobi)	C
glavu gore <!>	heads up <!> (glavu gore)	A	upp med hakan <!> (bradu gore)	C
gurnuti/gurati (zabiti/ zabijati i sl.) glavu u pijesak <kao noj>	bury (hide) your head in the sand (zakopati (sákriti) glavu u pijesak)	A	sticka huvudet i busken (zabiti glavu u grmlje)	B

ići (htjeti) glavom kroz (kroza) zid	run your head against a wall (lupati glavom o zid)	A	köra huvudet i väggen (lupati glavom o zid)	A
imati krov nad glavom	have a roof over one's head (imati krov nad glavom)	A	ha tak över huvudet (imati krov nad glavom)	A
imati preko glave čega	be in over your head with sth (biti preko glave u čemu)	A	vara knädjup i ngt (biti preko koljena u čemu)	C
izbiti iz glave komu što	get sth out of sb's mind (izbiti komu iz uma što)	A	slå ngt ur ngns tankar (izbiti komu iz misli što)	C
izgubiti glavu	lose your life (izgubiti život)	C	förlora livet (izgubiti život)	C
izgubiti/gubiti glavu	lose your head (izgubiti glavu)	A	tappa huvudet (izgubiti glavu)	A
iznijeti (izvući i sl.) živu glav	escape with your life (pobjeći sa životom)	C	klara sig med livet i behåll (spasiti se s čitavim životom)	C
koštalo je (koštat će, stajalo je, stajat će) glave koga što	sth costs (will cost) sb their life (nešto stoji (stajat će) života koga)	C	ngt ska kosta ngn livet (nešto stoji života koga)	C
misliti (razmišljati) svojom (vlastitom) glavom	use your head (upotrijebi glavu)	A	använd knoppen (upotrijebi tikvu)	A
mota se (vrzma se) po glavi komu što	sth runs through your head (prolazi kroz glavu komu što)	A	ngt far genom ens huvud (prolazi kroz glavu komu što)	A
motati se (juriti i sl.) kao muha bez glave	run around like a headless chicken (trčati uokolo kao bezglava kokoš)	B	springa som en huvudlös höna (trčati kao bezglava kokoš)	B
mučnuti glavom	use your head (upotrijebi glavu)	A	använd knoppen (upotrijebi tikvu?)	A
napuniti/puniti glavu komu <čime>	put a thing (ideas) into sb's head (staviti stvari (ideje) u glavu čiju)	A	sätta ngt i huvudet på ngn (staviti što u glavu čiju)	A
navrh glave je koga, čega komu	sb is fed up to the back teeth with sb, sth (dosta je komu do zadnjih zubi čega, koga)	C	ngn, ngt står mig upp i halsen (iko, što mi stoji u grlu)	C
ne ide u glavu komu što	can't get sth into your head (ne ide u glavu komu što)	A	ha svart att få ngt i huvudet (teško ide u glavu što)	A
nemati <baš> previše u glavi	have nothing between the ears (nema ništa između ušiju)	C	vara tomt i huvud (biti prazne glave)	B
ni za živu glavu	not for the life of sb (ni za život čiji)	C	inte för ngns liv (ni za život čiji)	C
obio se (obit će se, razbilo se, razbit će se) o glavu komu što	sth exploded (blew up) in sb's face (eksploziralo je (raznijelo se) što u lice čije)	C	slå slint (udariti slint) ⁸	D
od glave do pete	from head to toe (od glave do nožnog prsta)	B	från topp till tå (od vrha do nožnog prsta)	C
ode glava komu	off goes sb's head (ode glava komu)	A	ngns huvud ska rulla (glava čija će se kotrljati)	A

okrenuti/okretati glavu <i>od čega</i>	turn a blind eye to sth (okrenuti slijepo oko čemu)	C	titta bort (pogledati u stranu)	D
oprati/prati glavu <i>komu</i>	give sb an earful (dati <i>komu</i> bukvicu)	C	tvåla ngn (nasapunati <i>koga</i>)	D
ostati hladne glave	keep a cool head (držati hladnu glavu)	A	hålla huvudet kallt (držati glavu hladnom)	A
platiti glavom (životom) <i>što</i>	pay for sth with your head (life) (platiti <i>što</i> glavom (životom))	C	kosta ngn livet (stajati života <i>koga</i>)	C
plesati (skakati) po glavi <i>komu</i>	be on sb's neck (biti za vratom <i>čijim</i>)	C	gå ngn på nerverna (ići na živce <i>komu</i>)	C
pognuti glavu (šiju)	bend the knee (saviti koljeno)	C	böja knä (saviti koljeno)	C
popeti se na glavu (navrh glave) <i>komu</i>	get on sb's back (ići na leđa <i>komu</i>)	C	plåga ngn (mučiti <i>koga</i>)	D
puhnulo je u glavu <i>komu što</i>	have a sudden impulse (osjetiti iznenadan impuls)	D	få ngt i huvudet (dobiti <i>što</i> u glavu)	A
puniti <i>komu</i> glavu čime	stuff sb's head with sth (puniti <i>čiju</i> glavu čime)	A	proppa ngn full med ngt (trpati <i>koga čime</i> do maksimuma)	D
raditi o glavi <i>komu</i>	plot against sb's life (spletkariti oko života <i>čijeg</i>)	C	stämpla mot ngn's liv (žigosati život <i>čiji</i>)	C
razbijati (lupati i sl.) <sebi (si)> glavu	beat your brains out (izbiti si mozak)	C	slå in skallen (zabiti u lubanju)	C
razbistriti glavu	clear your head (razbistriti glavu)	A	tömma huvudet (isprazniti glavu)	A
skinuti/skidati glavu <i>komu</i>	take sb's head off (skinuti glavu <i>komu</i>)	A	såga ngn (otpiliti <i>koga</i>)	D
skratiti za glavu <i>koga</i>	make sb shorter by a head (skratiti za glavu <i>koga</i>)	A	bli ett huvud kortare (postati kraći za glavu)	A
udaren u glavu	soft in the head (mekan u glavi)	A	vara dum i huvudet (biti glup u glavi)	B
udarilo je u glavu <i>komu što</i>	sth went to sb's head (otišlo je u glavu <i>komu što</i>)	A	ngt steg ngn åt huvudet (podiglo se u glavu <i>komu što</i>)	A
utuviti/utuvljivati (tuviti, uvrtjeti, zabiti) u glavu <i>komu što</i>	beat sth into sb's head (zabiti u glavu <i>komu što</i>)	A	få ngt i ngn's huvud (utjerati u glavu <i>komu što</i>)	A
uvrh glave	at the most (najviše)	D	på sin höjd (do svoje visine)	C
uzdignute glave (čela)	with your head held high <up> (glavom držanom visoko prema gore)	A	hålla huvudet högt (držati glavu visoko)	A
visjeti nad glavom <i>komu</i>	hang over sb's head (visjeti nad glavom <i>čijom</i>)	A	ha ngt hängande över ngn's huvud (visi nad glavom <i>čijom što</i>)	A

(Bilješke)

¹ 'Kupati se gol' (báda náken) ne odnosi se na bilo kakvo kupanje kada smo nagi, npr. kupanje u kadi, nego u zapadnjačkoj kulturi ima konotativno značenje. Autori tvrde da se kolokacija 'bada naken' u tom značenju izgovara kao jedna naglasna cjelina, odnosno kao složenica, a ne kao dva odvojeno naglašena leksema (báda náken).

² Navodimo neke: slikoviti izraz (bildligt uttryck), leksikalizirani spoj riječi (lexikaliserad ordförbindelse) idiomatska fraza (idomotisk fras); primjeri iz Sköldberg (2004).

³ Zahvaljujem prijatelju i kolegi Mateuszu-Milanu Stanojeviću na stručnim savjetima i pomoći.

⁴ Iako je u švedskom frazemu riječ o tankar (mislirna), a time i o frazeološkoj ekvivalenciji tipa C, uvrštavamo primjer ovdje jer su misli usko povezane s glavom i realizacija su konceptualne metonimije DIO JE CJELINA.

⁵ U švedskom frazemu se umjesto glave rabi sastavnica topp (vrh) koja metaforički upućuje na najviši dio čovjekova tijela

⁶ Broj 17 se u švedskom često koristi kao eufemizam u psovka umjesto imenice fan (vrag) ili jävla (vražji). Brojevi su imali magijsku ulogu i vrlo su se često rabili i još se uvijek rabe kao eufemizmi za vruga. Međutim, povjesničari švedskog jezika i švedski frazeolozi još nisu sigurni je li u frazemu desemantizirano značenje 17-ice kao broja ili kao eufemizma za vruga.

⁷ Tikva (sleng), glava.

⁸ Slint je imenica izvedena od glagola slinta koji znači 'poskliznuti se'; u švedskom se ta imenica javlja samo kao sastavnica ovog frazema.

BANG ONE'S HEAD AGAINST A BRICK WALL – DEFINING THE IDIOM AND IDIOMS WITH THE LEXEME *HEAD* IN CROATIAN AND THEIR EQUIVALENTS IN ENGLISH AND SWEDISH

Abstract

The article gives a definition of idioms in Swedish phraseology and a short overview of studies in the field. A number of idioms with the lexeme head in Croatian are contrasted to their equivalents in English and Swedish in order to establish an equivalence typology.

On the basis of the typology the article establishes concepts expressed by idiomatic meanings and motivation of idioms following the basic principles of cognitive linguistics.

Key words: idiom, equivalent, cognitive linguistics, motivation, metaphor, metonymy, Croatian language, English language, Swedish language